

Universitat
de les Illes Balears

TREBALL DE FI DE GRAU

LES RELACIONS COMERCIALS ENTRE MALLORCA I EL MEDITERRANI ORIENTAL (SEGLES XIII-XV)

Samuel Sánchez Hurtado

Grau de: Història

Facultat de: Filosofia i Lletres

Any acadèmic 2020-2021

LES RELACIONS COMERCIALS ENTRE MALLORCA I EL MEDITERRANI ORIENTAL (SEGLES XIII-XV)

Samuel Sánchez Hurtado

Treball de Fi de Grau

Facultat de: Filosofia i Lletres

Universitat de les Illes Balears

Any acadèmic 2020-2021

Paraules clau del treball:

Mallorca, Mar Mediterrani, Orient, Comerç, Intercanvis.

Nom del tutor / la tutora del treball: Maria Barceló Crespí

Nom del tutor / la tutora: Llorenç Picornell Gelabert

Autoritz la Universitat a incloure aquest treball en el repositori institucional per consultar-lo en accés obert i difondre'l en línia, amb finalitats exclusivament acadèmiques i d'investigació

Autor/a		Tutor/a	
Sí	No	Sí	No
☒	☐	☒	☐

Resum

El comerç és una de les activitats més lucratives que han tingut les societats per enriquir-se, però no només aporta un benefici econòmic, sinó que influeix en molts d'aspectes que acabaran per configurar aquestes comunitats. Ajuda a connectar persones molt allunyades geogràficament i permet compartir coneixement, tradició i cultura, traspasant inclús les barreres interposades per la moral i la religió contemporànies. Mallorca, per la seva condició d'illa i la seva situació geogràfica, coneixerà al llarg de la seva història la importància dels intercanvis comercials. Una rellevància que si bé variarà amb el temps, tindrà molta presència a l'època que ens concerneix: la baixa edat mitjana. Tradicionalment l'estudi d'aquesta s'ha centrat en el mediterrani occidental, però hi haurà un altre comerç del tot notori que cal posar de relleu, com és el relacionat amb el Mediterrani oriental. Així, aquest treball té per finalitat analitzar l'abast d'aquest comerç i estudiar com afecta i interfereix en la societat mallorquina de final de l'edat mitjana.

Índex

1-Introducció	1
2-Objectius	1
3-Fonts i metodologia.....	2
4-Estat de la qüestió.....	3
5-La Ruta del Llevant: context, aturades i rellevància	4
6-El comerç amb l'Orient entre 1229-1349.....	5
6.1-La situació abans de la conquesta catalana.....	5
6.2-Mallorca i Bizanci	6
6.3-A les terres del sultà de Babilònia.....	9
7-El comerç amb l'Orient entre 1350-1500.....	12
7.1-La reconfiguració arran de la reincorporació a la Corona d'Aragó.....	12
7.2-El comerç amb la Romania: de l'esplendor fins a la desaparició.....	14
7.3-Als dominis del Sultanat de Babilònia	18
8-Importacions i exportacions	20
8.1-Mallorca dins del comerç d'esclaus al Mediterrani.....	21
9-Mercaders i nissagues principals.....	25
10-Conclusions	26
11-Bibliografia	28

1-Introducció

El present treball serà una breu introducció a l'estudi de les relacions comercials entre l'illa de Mallorca i el Mediterrani oriental. Tot i que és un tema no gaire tractat i concretat a dia d'avui, si que es poden trobar una sèrie d'investigacions força interessants.

En primer lloc, es contextualitzarà l'època referida i s'oferiran explicacions socials i polítiques sobre l'actualitat del moment per tal d'inferir i interpretar els canvis en el comerç mediterrani medieval entre els dos agents. No només es tractarà el comerç, sinó que al llarg d'aquestes pàgines també es posaran de relleu altres qüestions com: les relacions mercantils entre ambdós, la seva variació, el paper que tenien les potències internacionals, la influència de la Corona de Aragó i les conseqüències de la reincorporació dins d'aquesta.

Segon, seguint la bibliografia consultada, es farà una explicació sobre com es desenvolupa aquest comerç, que suposa per l'illa de Mallorca i com l'encaixa dins de la xarxa comercial global dels segles XIII-XV. Una altre de les preguntes a dirimir serà el paper de Mallorca dins de tot l'entramat mediterrani medieval i la influència que té el món oriental en tot aquest procés. També tindrà una presència destacada la petjada que deixa aquesta interrelació en la nostra illa i com l'afectarà al llarg del temps.

Tot això, intentant contextualitzar i donar un sentit a les dades ofertes, a fi de poder fer-se una rigorosa i completa visió del fenomen a analitzar. És aquest i no altre l'objectiu, donar una mirada lo més global i precisa possible sobre les relacions comercials entre Mallorca i el Mediterrani oriental als segles XIII-XV, prenent aglutinar tota la informació necessària per la seva millor comprensió i estudi.

2-Objectius

Com s'ha mencionat anteriorment, l'objectiu essencial i primerenc és comprendre el paper que va tenir l'illa de Mallorca dins del comerç mediterrani durant l'edat mitjana. És un objectiu que s'ha de concretar tenint en compte tota una sèrie d'arestes. Si bé es vol entendre millor el paper de l'illa en les rutes comercials internacionals baixmedievals, el treball es centrarà en els seus contactes amb el Mediterrani oriental per mor de que l'estudi de la part occidental és un tema suficientment tractat. Per això mateix caldria afegir la segona part de l'entramat marítim a fi d'endinsar-nos en la compressió del fenomen en la seva totalitat.

Aquesta comprensió es durà a terme mitjançant la recollida de dades i la seva sistematització per tal de fer-se una imatge lo més fidel possible a la realitat a la qual ens volem apropar, alhora que es sintetitza gran part de la producció bibliogràfica sobre el terme per obtenir una visió més comprensible, però sense fugir de la complexitat que té un camp com aquest.

Un altre objectiu que serà necessari assolir al llarg d'aquest treball és la utilització d'un escenari internacional per intentar comprendre millor la societat mallorquina dels segles XIII-XV. No només la societat, sinó que determinades importacions poden donar informació sobre de quins productes havia carestia a l'illa o quins desitjaven les classes altes. Les famílies mercaderes poden representar un reflex de la societat del moment i dels tipus d'ascensors socials que hi podien haver i la presència o absència de mercaders i persones de diferents nacions a Ciutat pot servir per entendre la geopolítica contemporània.

En definitiva, i com s'ha esmentat al principi, els objectius són vertaderament múltiples i variats, ja que la forma d'abordar el treball per aconseguir el major nombre d'informació possible pot ser variada. El fil conductor de tot això seria la capacitat que té aquest tema per donar informació sobre el paper que jugava Mallorca dins del Mediterrani més interconnectat.

3-Fonts i metodologia

De forma preferencial aquest estudi comptarà amb fonts secundàries, sobretot llibres, capítols d'aquests, revistes, consultes a diccionaris i qualsevol altre tipus de publicacions que puguin aportar informació sobre la matèria a analitzar. Aquesta decisió radica en la naturalesa mateixa del treball, ja que aquest no pretén aportar nous coneixements, ni cap document inèdit, sinó que es centra en fer un recull de la bibliografia ja publicada a mode de síntesis general del fenomen. Però no es deixarà de fer servir determinades fonts primàries que siguin necessàries per explicar els fets o aportar un context o força a determinats arguments i que es trobaran dins de les fonts secundàries citades.

Per altre banda la metodologia serà del tot minuciosa, per tal d'aconseguir una informació tractada amb la major rigorositat possible. Entre ambdues, es tracta d'establir una pautes de funcionament estrictes d'acord amb els objectius proposats.

4-Estat de la qüestió

Les relacions comercials entre Mallorca i el Mediterrani oriental és una qüestió que no es troba tan tractat com el seu homòleg occidental, si bé això no significa que la producció historiogràfica al respecte sigui nul·la. És cert que dels contactes entre les Illes Balears i la península ibèrica o el nord d'Àfrica ha hagut nombroses publicacions essent temes molt més estudiats que el que ens concerneix, però també trobem molts autors que s'hi dediquen a examinar el que hi ha més enllà de la península itàlica. Molts dels autors ho fan com a part d'una anàlisi major, moltes vegades sobre les relacions entre la Corona d'Aragó i la resta del mediterrani medieval, altres, per contra, són una mica més específics.

I malgrat que sigui una temàtica no tan tractada si que compta amb una certa tradició, no molt profusa a la publicació, però que es manté en diverses etapes del segle XX. Ja al primer terç del segle XX Gabriel Llabrés va publicar al Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana alguna notícia de mallorquins en aquestes terres. Més endavant, ja als anys cinquanta, es troben treballs sobre els consolats catalans en aquestes terres, com ho demostra alguns dels estudis de A. López de Meneses. Avançat el segle, al tercer quart, trobem algunes de les obres més importants al respecte i que, amb errors i encerts, són un punt de partida gairebé imprescindible sobre aquest tema com són els llibres i publicacions de Pierre Macaire i Onofre Vaquer sobre el comerç a Mallorca en el segle XV i que mostren amb gran destresa el canvi i transició entre el món mediterrani pre-otomà i durant la seva gran extensió.

Entre finals de segle XX i inicis del XXI tenim altres autors molt útils en certes matèries i aspectes com és Pau Cateura i les seves investigacions sobre les relacions entre Mallorca i determinats espais de l'orient poc estudiats fins aleshores. Encara que la seva aportació és del tot rellevant no ho serà tant com la dels especialistes del comerç català en aquestes terres com són Maria Teresa Ferrer i Mallol i el seu deixeble Daniel Duran i Duelt. Ambdós tenen una perspectiva més general, lo que els enriqueix alhora d'analitzar el cas mallorquí, i molt centrats també en l'exemple barceloní i catalanoaragonès. Aquests dos autors destaquen per un estudi molt precís entre Mallorca i el mediterrani més oriental, ja sigui en termes de consolats, relacions polítiques, personatges destacats i canvis de tendència que ens expliquen el pas d'un món a altre. Una feina que ha avançat molt notablement en els darrers vint anys, per lo que és un tema molt viu i que està personificat

a dia d'avui en la figura de Daniel Duran i Duelt que es converteix en la veu més coneixedora del fenomen a tractar.

5-La Ruta del Llevant: context, aturades i rellevància

Aquesta serà una ruta comercial del tot important en el Mediterrani, connectant-lo des de l'eix occidental fins a l'oriental, partint de la península ibèrica i arribant fins al Pròxim Orient. La ruta es desenvolupa en un context concret agafant força a partir del segle XIII i estant operativa fins a mitjan segle XV i principis del XVI, ja que és un abandonament progressiu imposat per l'avanç imparable del otomans. Els segles baixmedievals són un moment de revitalització del comerç internacional, pel qual es veuen afavorits els comerciants i mercaders catalans.

Per aquests la ruta solia iniciar-se als ports catalans ibèrics com Barcelona, malgrat que molts començaven el trajecte des de la recent conquerida Mallorca. Era un viatge del tot llarg que podia durar des de tres mesos fins a tretze, depenent de la voluntat del patró i del trajecte que es feia¹. Si es partia de l'illa la primera aturada seria l'illa de Sardenya, a on s'arribava normalment al port de Càller, a pesar de que la presència al d'Alguer també era notòria. Després s'anava cap als ports de Gaeta o Nàpols i Palerm per arribar als sicilians de Siracusa o Messina. Aquesta era una aturada molt important ja que l'illa, dins l'òrbita catalanoaragonesa durant gran part dels segles XIII i XIV, funcionava com a port intermedi per arribar al destí final, però també com a port final, és a dir, era un enclavament comercial al qual es duïen directament productes orientals per comerciar amb els mercaders de l'oest mediterrani².

D'aquí es passava a un dels ports més importants de tota la ruta que era el de Rodes ja que era una de les aturades de destí final més destacades per la seva posició estratègica. L'avantatge que tenia l'illa era que a partir d'aquesta es podia anar a tres destins diferents per acabar amb el trajecte: al nord, a la Constantinoble bizantina; al sud, cap a l'Alexandria mameluca; o entremig, als ports siris com el de Beirut. Aquest tram final fou molt freqüentat per mercaders barcelonins, si bé els mallorquins tingueren una notable presència a tots menys a Síria, com bé s'esmentarà als apartats següents. Dins de la primera ruta, es podia passar per altres aturades entre les citades com l'illa de Quios o Xio, que va comptar inclús amb un consolat de catalans des de 1404³. D'aquí es podia

¹ Onofre Vaquer Bennàsar, *El comerç marítim de Mallorca 1448-1531*, Palma, El Tall, 2001, pàg. 71.

² *Ibid.*, pàg. 73.

³ *Ibid.*, pàg. 77.

anar a Ragusa, Pera o bé quedar-se a la capital, que serà ho hi haurà una major influència mallorquina fins al segle XIV. D'altra banda queda l'opció d'arribar fins a Alexandria, un enclavament que té una grandíssima importància, la qual no es deixarà de comentar, degut, també, a la quantitat d'actors i forces polítiques i religioses implicades en aquesta.

El viatge de tornada es solia passar també per Rodes i Sicília, península itàlica i des de la mateixa Sardenya tornar a Mallorca i d'aquesta cap al Principat. Com s'ha comentat, no solia ser un viatge curt, una informació, la de les durades, que en alguns casos està testimoniada i basada en experiències reals. És el cas de Joan Bertran, català cassat i resident a l'illa que al 1457 fa la ruta Barcelona-Llevant amb les següents aturades a cada port: sis dies a Mallorca, dos a Càller, sis a Nàpols, tres a Palerm, dos a Messina i altres dos a Siracusa, deu a Rodes i seixanta a Alexandria⁴. Unes dades que encara que no funcionin com a mesura universal i aplicable a tots els viatges si que ens permet fer-nos una idea de com podrien ser aquests viatges i quina importància se li dona al destí final.

Amb tot això no es pot dubtar de la importància de la Ruta del Llevant que no és l'única del Mediterrani ja que hi hauran varies destacades, però si que mereix en el nostre context una atenció major que la prestada fins al moment. Sobretot per la importància d'aquesta, dels contactes i de la riquesa que aportarà dins d'un mediterrani molt viu.

6-El comerç amb l'Orient entre 1229-1349

6.1-La situació abans de la conquesta catalana

El temps cronològic d'aquest treball s'acota a partir de l'arribada de Jaume I a l'illa, malgrat això és interessant aportar una sèrie de notes sobre el que hi havia abans.

La tradició comercial de l'illa de Mallorca, propiciada per la seva situació geogràfica privilegiada, ve d'enfora i, per suposat, estirà ben present durant la dominació musulmana. I no només amb territoris musulmans com els del nord d'Àfrica o el Magreb com ja succeïa en aquest moment⁵, sinó que també es donen contactes amb mercaders cristians. Els més destacats ja apareixen a dates primerenques com a finals de segle XI i principis del XII on els italians estaven de ben present. Entre aquests trobem napolitans o

⁴ Ibid., pàg. 71.

⁵ Maria Dolores López Pérez, <<Mallorca, centro económico mediterráneo: los intercambios comerciales con el área magrebí (siglos XIII-XV)>>, dins Maria Barceló Crespi (coord.). *El Regne de Mallorca: una cruïlla de gentes i de cultures (segles XIII-XV)*, Palma, Institut d'Estudis Baleàrics, 2008, pàg. 90.

pisans, però, sobretot, venecians i genovesos⁶ que ja participaran activament en les rutes comercials en les quals es trobava immersa Madina Mayurqa.

També en aquest context s'inicia un comerç català més enllà dels territoris que havia sovintejant fins al moment. S'inicia la incursió cap al Llevant mediterrani. En el cas d'Alexandria els primers contactes entre ambdós es remunten al 1166-1173 de quan data la notícia de Benjamí de Tudela a la ciutat alexandrina⁷. Aquesta és la primera informació que es té al respecte, però no caldria descartar altre una mica anterior. Els contactes entre els territoris es continuaren donant, essent ja més comuns al 1219. I just abans de l'empresa mallorquina ja eren prou importants com perquè Jaume I prohibís al 1227 a les embarcacions foranies portar mercaderies cap a Alexandria, Sicília i Barbaria si existia qualche vaixell català operatiu per fer-ho⁸. Però no només cap a Egipte, sinó que a finals del segle XI els navilis catalans ja arribaren a Bizanci, operant activament des del segle següent en la capital d'un imperi en detriment.

Amb això es pot veure que encara que la data d'inici triada, per qüestions d'importància i rellevància en l'esdevenir històric, hagi estat el 1229 les dinàmiques que posteriorment s'explicaran tenen les seves arrels en processos iniciats en els segles XI-XIII.

6.2-Mallorca i Bizanci

La incorporació de l'illa a les xarxes comercials mediterrànies va ajudar a capgirar el domini del Mediterrani occidental a favor dels cristians. Malgrat que la sortida econòmica tradicional havia estat el nord d'Àfrica, i que aquesta tendència es manté, tenim un altre comerç, menys estudiat i amb una menor importància, però que és necessari posar de relleu. Aquest és el comerç que posa la mirada a l'orient, en especial, en el cas de Mallorca, a Bizanci o també conegut com la Romania.

I és que de ben prest els mallorquins s'anaren a aquests indrets a fer negocis, tenint les primeres notícies documentades de rastre illenc a territori romaniota des de 1296, encara que la seva presència podia ser anterior. Serà a Bizanci on els mallorquins tinguin el major nivell de penetració del Mediterrani oriental, sobretot perquè els barcelonins preferiren

⁶ Maria Barceló Crespí, <<Aspectes de la relació de Mallorca amb el Regne de Nàpols a la Baixa Edat Mitjana>>, *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana: Revista d'estudis històrics*, 72, 2016, pàg. 31.

⁷ Joan Cabestany i Fort, Joan, <<Els consolats catalans d'Ultramar a l'Orient (1262-1549)>>, dins Maria Teresa Ferrer i Mallol (coord.), *Els catalans a la Mediterrània oriental a l'Edat Mitjana*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2003, pàg. 315.

⁸ Maria Elisa Soldani, <<Comerciar a l'Edat Mitjana: el cas catalanoaragonès (segles XIII-XVI)>>, dins Daniel Duran i Duelt (coord.), *Un mar de lleis: de Jaume I a Lepant*, Barcelona, Institut Europeu de la Mediterrània, pàg. 120.

centrar-se en el mercat alexandrí i deixaren al bizantí una bona oportunitat que aprofitaren. Aquí els mallorquins s'endinsen de la mà de comerciants genovesos i venecians que jugaran un paper clau en aquest moment, dominant gran part dels mercats del lloc.

L'evolució serà exponencial i durant la primera meitat del segle XIV s'arriba a un nombre de naus i a un volum de navegació que atorga una lluentor que no es tornarà a veure⁹. Aquest esplendor també es pot apreciar en l'impost de la lleuda que entre 1325-1336 arriba a màxims històrics¹⁰. Aquestes dues dades ens permeten fer-nos una idea del bon moment que es vivia, en termes de comerç exterior, a l'illa just abans de la crisi baixmedieval. I es que és en aquest moment en el que trobem 3-4 embarcacions anuals que connecten l'illa amb Bizanci¹¹. Moltes d'aquestes faran aturades en els ports de Creta, Efes, Atenes, Pera i, òbviament, Constantinoble. També a Tebes on en aquests instants les relacions entre ambdós territoris es consoliden amb un comerç especialitzat en els esclaus. Com es pot apreciar, el mercaders mallorquins no només es centraven en la capital de l'imperi, sinó que ocupaven tota una zona vertaderament extensa on duïen a terme les seves pràctiques. Encara que, com es veu als protocols notariais de Francesc Batlle i Pere de Coma, en aquests moments, entre 1340-1372 els ports bizantins eren els preferits pels mallorquins alhora de dur a terme les expedicions comercials. En concret, 37 d'aquestes anirien a qualche port bizantí (dins dels quals està inclòs Càndia), 11 cap a Xipre, 5 cap a Rodes i altres cinc cap a Alexandria¹².

Però no només en aquesta zona septentrional del mediterrani oriental es dona un comerç reglamentari, sinó que les incursions corsàries són del tot comuns, no sols pels mallorquins, sinó que també per gents d'altres nacions. Específicament dintre dels corsaris mallorquins destaquen alguns com Pere de Tornamira, Bartomeu Albesa, Pere de Cabrera o Francesc Domènech. Aquests podien ser tant comerciants de professió com nobles o cavallers i ho solien fer per tal d'aconseguir uns guanys extres a la seva activitat més ordinària. És un activitat que s'accelera sobretot al segle XIV actuant aquests a emplaçaments com el Mar Jònic, les illes de l'Egeu o Morea¹³. El corsarisme augmentarà

⁹ Onofre Vaquer Bennàsar, *El comerç marítim...*, pàg. 53.

¹⁰ Jaime Sastre Moll, <<L'obra del Fondec dels Sarraïns i l'activitat político-comercial del Regne de Mallorca amb els regnes islàmics>>, dins Maria Barceló Crespí (coord.), *El Regne de Mallorca: una cruïlla de gents i de cultures (segles XIII-XV)*, Palma, Institut d'Estudis Baleàrics, pàg. 184.

¹¹ Daniel Duran i Duelt, <<Els mallorquins a la Romania (segles XIII-XVI)>>, dins Maria Barceló Crespí (coord.), *El Regne de Mallorca: una cruïlla de gents i de cultures (segles XIII-XV)*, Palma, Institut d'Estudis Baleàrics, 2008, pàg. 243.

¹² *Ibid.*, pàg. 250.

¹³ *Ibid.*, pàg. 243.

notablement a partir del 1304, quan l'emperador bizantí i la Companyia Catalana d'Orient trenquen les seves relacions. Això provoca problemes i aldarulls a diverses zones de Grècia. Al 1332 destaca un episodi protagonitzat per l'esmentat Pere de Tornamira i Guillem de Montçó que en aquesta ocasió exerceixen de comandants d'una flota també mallorquina de dues coques i dues galeres l'objectiu de la qual era atacar embarcacions genoveses. Quan arriben a Creta, emperò, el que assetgen serà una nau veneciana provocant tot un conflicte diplomàtic que obliga al rei de Mallorca a indemnitzar al dux de Venècia¹⁴.

Per acabar seria interessant esmentar la situació a altre indret, proper a tots aquests i que fou custodiat amb cert recel per l'Imperi Bizantí fins a la quarta croada i la conquesta llatina de Constantinoble al 1204. Aquest enclavament està situat més enllà de l'Estret del Bòsfor on la presència occidental era més limitada: la mar Negra. Aquesta ruta s'obrirà al mateix 1204 pels venecians, mentre que els genovesos hi prendran part de forma decisiva a partir del 1268¹⁵. D'aquesta manera i, poc a poc, els estrangers s'anaren consolidant al voltant de Caffa.

No és un mercat fàcil, però sí que era lo suficient atractiu pels mercaders catalans degut a que funcionava com a centre de distribució dels productes i mercaderies provinents, moltes, d'Àsia Central, i connectava Xina amb ciutats com Tana i Caffa. Aquí es podien aconseguir productes de l'orient pròxim, russos, búlgars o del baix Danubi. Això va propiciar l'assentament de mercaders provinents d'Itàlia, Montpeller, Provença o la Corona d'Aragó. Del darrer són un exemple els catalans Arnau Esperat i Bartomeu de Llovell ja presents entre 1289-1290¹⁶. A finals del segle XIII l'activitat catalanoaragonesa estarà ja present, però a la primera meitat del segle XIV, afavorint-se de la *Pax Mongolica* (1313-1343), creixerà notablement. Malgrat això, les notícies que ens han arribat d'aquest moment de comerciants mallorquins són ínfimes, ja que la majoria de les que es conserven pertanyen a la segona meitat de la centúria.

¹⁴ Maria Teresa Ferrer i Mallol, <<Els mallorquins a la Mediterrània oriental a l'edat mitjana>>, dins Maria Barceló Crespí (coord.), *El Regne de Mallorca: una cruïlla de gentes i de cultures (segles XIII-XV)*, Palma, Institut d'Estudis Baleàrics, 2008, pàg. 58.

¹⁵ Daniel Duran i Duelt, <<Els catalans i mallorquins a la Mar Negra i a Tartària>>, dins Maria Teresa Ferrer i Mallol (coord.), *Els catalans a la Mediterrània oriental a l'edat mitjana*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2003, pàg. 192.

¹⁶ *Ibid.*, pàg. 193.

6.3-A les terres del sultà de Babilònia...

Pau Cateura va definir les relacions entre Mallorca i Egipte com la germana pobre de la historiografia balear¹⁷ per l'omissió flagrant que es fa d'aquestes, inclús en el present segle, a determinades obres monogràfiques sobre el comerç mallorquí. Una definició que exemplifica molt bé aquesta relació, que, si bé, no serà la més important de l'illa, sí que ho és suficient com per prestar-li una mica d'atenció.

I és que des de poc després de l'arriba del rei d'Aragó Mallorca tindrà, a través dels genovesos, una pota als dominis del sultà. Aquesta relació s'emmarca dins de la permissivitat papal envers la situació de Mallorca, ja que considerava cabdal que aquesta pogués comerciar amb els territoris musulmans per tal de garantir la seva pròpia supervivència. Aquesta lògica, que es repetirà posteriorment, és la que explica les tres butlles papals emeses entre 1240-1248 que ho possibilitaven.

Aquests permisos permeteren una primera etapa de contactes entre els dos extrems del Mediterrani ja al segle XIII. Algunes de les primeres notícies d'aquest fet són de Bernat Blanc i Bernat Piquer al 1247 i el 1252, respectivament¹⁸. Altre exemple d'això serà Bernat Porter, un mercader mallorquí que al 1256 nolieja la nau del patró barceloní Ferran Ausell en direcció a Alexandria¹⁹. A la nau portaria tant comanes de diners com productes com oli, vi, mel o teixits diversos. És un viatge amb un caràcter comercial, però també gaudia d'una vessant política oficialista destacada, ja que el mateix Bernat Porter apareix com emissari reial al costat del sultà egipci. També tenim al mercader i banquer de Mallorca, Joan Homdedeu, que al 1260 aconseguí 14.880 sous de dos mercaders de la ciutat de Barcelona per tal de que els negociés a Alexandria²⁰.

Seria una primera etapa gens menyspreable, però que es veuria aturada a la dècada de 1270, a partir de quan la presència mallorquina al territori es reduiria considerablement. Encara que continuïn transitant per aquest territori, fins al 1290 els comerciants catalans al soldanat no seran capaços de crear una elit comercial diferenciada de la resta de mercaders europeus estrangers, sobretot degut a que les relacions comercials encara no eren tan importants, malgrat tenir un consolat a Alexandria operatiu des de 1262²¹. Tot

¹⁷ Pau Cateura Bennàsser, <<Mundos mediterráneos: el reino de Mallorca y el sultanato mameluco (siglos XIII-XV)>>, *Espacio, Tiempo y Forma, Serie III, Historia Medieval*, 13, 2000, pàg. 91.

¹⁸ Maria Teresa Ferrer i Mallol, <<Els mallorquins a la Mediterrània oriental...>>, pàg. 44.

¹⁹ Pau Cateura Bennàsser, <<Mundos mediterráneos...>>, pàg. 94.

²⁰ Loc. cit.

²¹ Antoni Riera Melis <<El comerç internacional a la Corona catalanoaragonesa durant el segon terç del segle XIII>>, dins Daniel Duran i Duelt (coord.), *Un mar de lleis: de Jaume I a Lepant*, Barcelona, Institut Europeu de la Mediterrània, 2002, pàg. 59.

canviarà al 1291 amb la presa de la ciutat de Sant Joan d'Acre en mans del soldà egipci Ahsraf Salah ad-Din Khalil i poc temps després de la de Jerusalem per Saladí. Això va comportar, per una part, la necessitat de cercar rutes comercials alternatives i, per l'altre, l'augment de les restriccions papals al comerç amb el Llevant musulmà. Però són dos fets del tot interrelacionats ja que el segon provoca el primer, és a dir, com a conseqüència de les restriccions comercials els mercaders occidentals hauran de cercar noves vies per poder accedir a aquest comerç tan profitós. Unes restriccions que no són noves perquè ja al segle XIII el papat prohibeix vendre al territori del sultà materials de construcció de naus, fusta o armes diverses.

Algunes ciutats, com Venècia, optaren per reviscolar les connexions terrestres, en aquest cas fent arribant les espècies i la farmacopea pel regne armeni de Cilícia. Però els grans protagonistes d'aquest procés foren les illes. Al 1310 l'Orde de l'Hospital conquereix Rodes a Bizanci, els quals poc abans, al 1304, havien cedit l'illa de Quios als genovesos²². Junt amb Rodes, l'illa de Xipre adquirirà un paper fonamental. Eren territoris ja freqüentats en el segle anterior per comerciants mallorquins i que ara exerceixen d'aturada final de la Ruta del Llevant meridional i de centre comercial per adquirir tots els productes que abans s'adquirien a Egipte o Síria. Cal mencionar que si bé la presència mallorquina a Síria era pràcticament inexistent, sí que, des de mitjans segle XIV, hi hauria un consolat de catalans sovintejat sobretot per barcelonins. D'aquest context de primeries del segle XIV a Xipre, trobem a la documentació genovesa d'entre 1300-1301 la notícia de cinc mallorquins a la ciutat de Famagusta: tres com a testimonis, Bonanat, Berenguer de Quadres i Berenguer Pinell; i dos relacionats amb activitats econòmiques comercials com Bernat Oliver i Bartomeu Riudor. De la mateixa època a la documentació mallorquina també es troben exemples similars amb personatges com Domingo Safont, Bernat Mordaga o Pere Coll de Frares²³.

Així, a inicis de segle XIV, la xarxa comercial que comunicava el sultanat amb l'occident mediterrani es difumina, però no es romp del tot gràcies al contraban. Pràctica prohibida, però que sabem, per les múltiples penes imposades per reis i institucions eclesiàstiques, que es duia a terme. Una de les fonts més profuses la trobem a la documentació reial de Barcelona que ens dona informació sobre aquestes penes posades pel rei per anar a la ciutat d'Alexandria, però també a altres indrets del sultà com Damiata. En el cas dels mallorquins solem trobar naus mallorquines amb mercaders barcelonins,

²² Pau Cateura Bennàsser, <<Mundos mediterráneos...>>, pàg. 89.

²³ Maria Teresa Ferrer i Mallol, <<Els mallorquins a la Mediterrània oriental...>>, pàg. 54.

que són els que seran multats per la corona. Un exemple són els barcelonins Simó Prats i Arnau Martí que anaren a la ciutat egípcia al 1312 amb el lleny del mallorquí Esteve Prat. Fou sancionat a la tornada, com Ramon Portell, que era el patró d'un navili la meitat de la propietat del qual estava en mans de mallorquins. Aquest va sortir de Mallorca en direcció Càller, on va noliejar la nau a mercaders jueus que tenien per objectiu anar a Alexandria i, per aquest motiu, quan va tornar al 1318 fou amonestat²⁴. A Mallorca també tenim referències a penyores imposades pel rei, sobretot d'entre 1309-1339, encara que no donen tanta informació.

Però no només ens aporten informació les autoritats civils, sinó que les religioses atorguen una quantitat del tot notable. Aquesta ens mostra mallorquins que hagueren de pagar multes per anar a Alexandria, un fet del qual tenim constància ja des de 1317-1320. De més endavant trobem a Pere Cellosa al 1321, Bartomeu de Santamans al 1327, Bernat Massot al 1328, Antoni Lauda al 1329 i Francesc Real al 1330. Les següents notícies són de 1340-1341 amb la coca de Pere Dalmau que portarà mercaders barcelonins. I continuaran just després de la reincorporació a la Corona d'Aragó amb Berenguer Baró i Guillem Forn al 1344. D'aquesta manera, segons les fonts eclesiàstiques mencionades, entre 1317 i 1349 més d'una desena de patrons o mercaders mallorquins varen viatjar a Alexandria²⁵. Aquesta és un xifra molt inferior a la que es podria veure de comerciants catalans, però cal tenir en consideració la diferència poblacional entre ambdues entitats i que no era aquest, ni molt menys, l'enclavament prioritari dels mallorquins.

Però aquesta política restrictiva de l'Església front l'orient musulmà no sempre fou igual i va anar variant, sobretot degut a les absolucions i l'emissió de llicències extraordinàries. Aquestes varen augmentar a partir del 1330 i es generalitzen a partir del 1344 per un fet molt concret: la fi de la *Pax Mongolica*. És necessari remarcar la repercussió de qualsevol esdeveniment d'aquestes característiques en tots els punts del Mediterrani, per tal de veure el grau d'interconnexió del que realment gaudia la mar. La fi de la *Pax Mongolica* complica l'arribada d'espècies a Europa, per lo que la Santa Seu es veu forçada a emetre llicències que seran comprades per reis i nobles amb guanys assegurats ja que sempre tindran mercaders disposats a comprar-les. Al mateix rei Jaume III el Papa li atorga tres llicències al 1330 per enviar tres naus a l'orient, sempre que no es comerciés amb les matèries prohibides ja comentades. Es sap que una es va entregar a un mercader barceloní i una altre a un perpinyanès, per lo que Maria Teresa Ferrer i

²⁴ Ibid., pàg. 45.

²⁵ Ibid., pàg. 46.

Mallol²⁶ especula amb que la tercera podria haver-se donada a un local, malgrat que no es té la certesa i seria només una possibilitat.

Però les sancions al·ludides no són l'únic instrument disponible per estudiar aquests fets, també disposem dels guiatges i els ancoratges que ens donen informació de les mercaderies que s'exporten (a més del temps i destí) i de les que arriben, respectivament. També s'obté informació sobre les reclamacions de danys per captures, que eren ben freqüents. Un exemple de lo darrer és el cas d'una nau mallorquina que al 1302 al tornar d'Alexandria és capturada per un conjunt de vaixells xipriotes. Finalment és significatiu que al 1330 s'imposen taxes a les naus depenent del seu destí i del tipus de nau i les que es dirigien a Alexandria, junt amb les encaminades a Creta, Xipre i Romania, eren les més cares²⁷. Així que si hi havia una taxa pel destí alexandrí és que aquest, com a mínim, devia existir.

7-El comerç amb l'Orient entre 1350-1500

7.1-La reconfiguració arran de la reincorporació a la Corona d'Aragó

Com s'ha vist, l'inici del comerç catalanoaragonès tal i com es coneixerà a la baixa edat mitjana comença al segle XIII. Serà en aquest moment, donada l'empenta militar de Jaume I quan es desenvolupi un primer estadi del que seria, no tant un imperi polític, com un imperi mercantil²⁸. Aquest anirà evolucionant arribant als segles XIV-XV, respecte als quals s'articula tot un vertader debat historiogràfic per tal d'esbrinar quin fou el moment de major esplendor del comerç català. Alguns autors com Madurell i Garcia Sanz defensen que es va donar entre el 1338-1415, patint un cert retrocés cap al 1414, quan ja difícilment es passa de Rodes. Altres autors, com Del Treppo, situen aquest clímax al 1435²⁹. Però, malgrat tot, no és un debat tancat ni definitiu. Lo que és segur és que a final de segle XV el comerç català amb l'orient ja no tornarà a ser mai més el que havia estat. Es passa de situar-se en primera línia dins del mapa geopolític del Mediterrani enfront mamelucs, l'Imperi o les repúbliques italianes, a un segon pla eclipsat per l'efervescència otomana i la seva lluita contra la Monarquia Hispànica³⁰.

²⁶ Ibid., 47.

²⁷ Pau Cateura Bennàsser, <<Mundos mediterráneos...>>, pàg. 96.

²⁸ Antoni Furió, <<Jaume I i la Mediterrània del seu temps>>, dins Daniel Duran i Duelt (coord.), *Un mar de lleis: de Jaume I a Lepant*, Barcelona, Institut Europeu de la Mediterrània, 2008, pàg. 40.

²⁹ Onofre Vaquer Bennàsser, *El comerç marítim...* pàg. 71.

³⁰ Daniel Duran i Duelt, <<Un mar de lleis. El llegat jurídic marítim i comercial català a la Mediterrània>>, dins Daniel Duran i Duelt (coord.), *Un mar de lleis: de Jaume I a Lepant*, Barcelona, Institut Europeu de la Mediterrània, 2008, pàg. 18.

A una situació ja complicada per Mallorca s'afegeix, a mitjan segle XIV, un canvi polític de primer nivell com és la reincorporació a la Corona d'Aragó després de la presa, per part de Pere el Cerimoniós, de l'illa al 1343. Però no només canviarà el panorama polític del Regne de Mallorca, sinó que aquest fet també influirà decisivament en el comercial. Baix el govern de Pere IV, seguint una tendència que venia de l'època de la monarquia privativa, es tindrà la intenció de desenvolupar una política mercantil independent, però es veurà dificultada sobretot per la ciutat de Barcelona. La ciutat catalana intentava respondre a les ànsies dels mercaders mallorquins de dur a terme una actuació menys tutelada amb un major control d'aquests i dels cònsols que ells ocupaven. Sobre això darrer, els consolats ultramarins, va tenir lloc un enfrontament jurídic entre les dues ciutats que acabarà al 1350-1351 amb les Corts de Perpinyà. Els mallorquins esgrimien que tenien un privilegi donat per Sanç trenta anys enrere i que els permetia elegir cònsols a terres tant de cristians com de musulmans. Per contra, els barcelonins defensaven que Jaume I fou el que els donà el privilegi d'escollir consellers i prohoms de la ciutat i de les parts ultramarines, a Romania i a tots els territoris als quals atraquessin els súbdits reials³¹. El problema que va tenir la Ciutat de Mallorca és que la seva influència i el seu pes al comerç i a l'economia cada vegada anava essent menor i si bé en un inici el rei es decanta per defensar-los al final decideix donar la raó als barcelonins. Això suposa el final dels consolats i cònsols mallorquins al mateix 1351, encara que si que es tenen notícies de confirmacions de cònsols de mallorquins per part del rei a ciutats com Pisa al 1356³².

Tots aquests canvis ens duen a una nova situació de transició en la qual els consolats i els cònsols mallorquins passen a formar part de l'extensa xarxa de consolats catalans. Però cal determinar en quines condicions es va fer, si hi va haver reticències o actituds de rebuig front a una realitat imposada i on es van quedar les pràctiques dels consolats mallorquins de temps enrere. Relacionat amb això tenim episodis que ens permeten fer-nos una idea de la complexitat del fenomen, com el del nomenament de Nichlosius de Força com a cònsol de catalans al 1368. Cal destacar que ens trobem a nuclis com els de Pera o Constantinoble on la concurrència mallorquina no era gens menyspreable. En el de Pera en particular la presència barcelonina des del XIII i fins als vuitanta del XIV és del tot limitada, malgrat això quan es nombra cònsol a Nichlosius es fa esment a que es fa

³¹ Daniel Duran i Duelt <<La fi del sistema consular mallorquí i les seves repercussions en el català: El cas dels consolats de Pera i Constantinoble>>, *Barcelona: quaderns d'història*, 4, 2001, pàg. 160.

³² *Ibid.*, pàg. 158.

seguint les disposicions dels predecessors. Això ens deixa veure com podria fer referència a uns predecessors, en aquest cas, illencs. I més interessant, ens pot deixar la possibilitat de tota una tradició consular mallorquina que amb la seva reincorporació a la Corona passarà al saber de la història consolar catalana³³. És aquesta una relació en la que caldria incidir en un futur.

7.2-El comerç amb la Romania: de l'esplendor fins a la desaparició

Pel que respecta al comerç mallorquí a Bizanci i als territoris contigus a aquest és vol posar de palès que, com succeeix amb molts d'altres territoris del Mediterrani oriental, moltes vegades no es comercia directament amb terres romaniotes, sinó que s'aprofitarà la situació estratègica de Mallorca com a enclavament de pas de diverses rutes comercials. En altres ocasions, estaran ben presents al territori de destí, és el cas de Constantinoble on fins al 1380 els mallorquins seran els més destacats dins dels súbdits del rei. Encara que no serien tan forts com per poder prescindir d'ajuda estrangera, en aquest cas serà indispensable el paper de Gènova que permetrà als comerciants mallorquins endinsar-se dins de ciutats bizantines com Pera o Constantinoble³⁴.

Constantinoble jugarà un paper essencial dins del comerç dels catalanoaragonesos, si bé Rodes era el centre neuràlgic, la capital tenia encara un pes fonamental. Seria ja important al segle XIV quan de quatre a sis expedicions anuals unien Barcelona amb la ciutat imperial. Aquest nombre seria major en el cas de Mallorca que arribaria a nou al 1428³⁵, tanmateix moltes eren capitanejades per barcelonins. Barcelona es centraria més en Alexandria mentre que Ciutat continuaria amb el ulls posats a la ciutat bizantina. La comunitat catalanoaragonesa resident a Constantinoble es solia trobar en una situació de debilitat enfront les comunitats estrangeres assentades al territori i les autoritats locals. Era un enclavament dominat per uns venecians i uns genovesos als quals, a més, haurien d'acudir si volien dur a terme la seva activitat de la millor manera possible³⁶. A això cal afegir les disputes internes dins dels propis catalans que aguditzaven aquesta inferioritat, generant, en molts moments, una incapacitat per actuar com a un bloc unit. Aquesta

³³ Ibid., 164.

³⁴ Daniel Duran i Duelt, <<Els mallorquins a la Romania...>>, pàg. 244.

³⁵ Fernando Samper Sánchez, <<Las relaciones entre Bizancio y la Corona de Aragón en el siglo XV>>, dins Paulino Iradiel et al. (eds.), *Identidades urbanas en la Corona de Aragón-Italia: redes económicas, estructuras institucionales, funciones políticas (siglos XIV-XV)*, Zaragoza, Prensas de la Universidad de Zaragoza, 2016, pàg. 184.

³⁶ Daniel Duran i Duelt, «Monarquia, consellers i mercaders en el consolat català de Constantinoble a la primera meitat del segle XV», dins Maria Teresa Ferrer i Mallol i Damien Coulon (eds.), *L'expansió catalana a la Mediterrània a la Baixa Edat Mitjana*, Barcelona, : Centre Superior d'Investigacions Científiques: Institució Milà i Fontanals, 1999, pàg. 41.

situació d'inferioritat política i econòmica va empènyer a molts catalans a dedicar-se a la pirateria, causant els suficients problemes perquè al voltant de 1420 l'emperador Joan VII manés arrestar i confiscar els béns dels mercaders catalans. Entre els afectats es trobaven uns deu mercaders mallorquins que constaven com a residents constantinopolitans³⁷. Alfons V va intentar formar un front comú per capgirar la situació, però les divisions continuaven ben presents i acabaren per funcionar dos consolats diferents per representar als seus súbdits³⁸.

No obstant, el comerç internacional canvia i els contactes entre ambdós subjectes al segle XV són, de cada vegada, menys freqüents, fins que desapareixeran. És un comerç que continuaria present, però amb un pes testimonial, encara que estable. Una estabilitat visible a les fonts on, per exemple, Pierre Macaire documenta de 1400-1440 391 viatges a Barbaria i 73 cap al Mediterrani oriental. Però no és l'única informació que tenim al respecte, sinó que si veiem els destins i les escales de les naus que surten de Ciutat entre 1448-1500 es dona una situació, en termes generals, un poc similar. Com és lògic el destí més concorregut serà Barbaria amb un 27.5% del tràfic total, seguit de ports de la Corona o de les costes franceses i italianes. Dins dels que ens interessin destaquen 40 naus que tenen com a destí, fan escala o són originàries de Rodes, amb 3.7% del total. Seria el destí oriental amb més importància, com ja s'ha comentat. També Rodes serà el territori oriental més important trobat a la lleuda de 1357, encara que tingui una representació mínima³⁹. També als protocols notariais d'Antoni i Bernat Constatí trobem com a partir de la caiguda de Constantinoble Rodes serà un dels destins més freqüentats pels mallorquins, no perquè augmenti, sinó per la desaparició d'aquest als antics territoris de l'Imperi Bizantí. El comerç a la segona meitat de segle també davallarà en aquesta illa, però mantindrà una certa importància com a darrer bastió en l'intercanvi orient-occident absolutament cabdal. Això permet a una sèrie de mallorquins residir allà per treballar com a mercaders. Alguns d'aquests són Bernat Cotoner situat al 1445 per anar a vendre un esclau de la Tartària a Rodes, o Nicolau Cotoner que al 1479 va adquirir dos esclaus i cotó. Entre mitges tenim d'altres com Joan Demàs, Gabriel Martí, Pere de Pau o Cristòfol Llinàs⁴⁰. Seguint amb ports de destí, origen i escala destaca també Alexandria amb 13

³⁷ Daniel Duran i Duelt, <<Els mallorquins a la Romania...>>, pàg. 245.

³⁸ Fernando Samper Sánchez, <<Las relaciones entre Bizancio y...>>, pàg. 184.

³⁹ Guillem Morro Veny, Guillem, <<Comerç marítim i interrelació cultural: la lleuda de 1357>>, dins Maria Barceló Crespí (coord.), *El Regne de Mallorca: una cruïlla de gent i de cultures (segles XIII-XV)*, Palma, Institut d'Estudis Baleàrics, 2008, pàg. 331.

⁴⁰ Onofre Vaquer Bennàsar, *El comerç marítim...*, pàg. 77.

naus i un 1.2%, Bizanci amb 7 naus i el 0.6%, Quios amb 2 i un 0.2% i Beirut amb la meitat⁴¹. També és una mostra, per alguns destins, molt limitada perquè en el cas bizantí s'inicia només cinc anys abans de la seva caiguda.

Si es divideix per origen i cronologia els resultats de naus que surten del port de Mallorca són escassos, però ajuda a tenir més informació. Rodes té 25 naus entre 1448-1468 i 7 entre el 1469-1499, representant el 3-4% total. A Alexandria aniran 5 en el primer tram i 4 en el segon passant del 0.8 al 2.5% respectivament. Destaca especialment el cas de la Romania on els 10 viatges localitzats es situen entre el 1450-1451, representant el 7.14% del total en aquest període concret⁴². Ens mourem entre aquestes dades, el 5-15% del comerç total, lo que fa palès que malgrat no sigui majoritari estava present. Altres dades que confirmen això les trobem a les assegurances d'entre 1448-1500 que ens donen 64 naus que tenen com a direcció la Ruta del Llevant més oriental, lo que és un 6.68% per darrera, també, dels territoris italians. Si calculem per importància de les mercaderies i el destí de les embarcacions que surten de Ciutat i allà carreguen i descarreguen tota la càrrega amb diferents destins entre 1448-1500 trobem 13 naus cap a Rodes, dues cap a Alexandria i una cap a Ragusa. Destaca Rodes on totes les naus partiran entre 1448-1468 i comptarà com un 5.49%⁴³.

Cal remarcar, però, que el temps que s'estudia és de retrocés del comerç, sobretot en la segona meitat de segle XV, essent un dels factors el corsarisme i la pirateria imperants en aquest territori. Aquí ja es coneix el paper dels mallorquins i catalans en la desestabilització de les costes gregues. No només es durien a terme atacs contra venecians i genovesos, sinó que a la segona meitat del XIV ja es feien contra població civil, com Nicolau Sabater atacant Splana per aconseguir esclaus. Fou una pràctica del tot comuna dins dels catalanoaragonesos, i no tan sols mercaders, sinó que va ser comuna també entre nobles i cavallers⁴⁴. A aquesta situació ja de per sí complicada s'afegeix, primer, les conquestes de Tamerlà a la Mar Negra que dificulten l'arribada de productes, i segon l'inexorable avanç turc que acabarà conformant un únic poder musulmà a gran part del Mediterrani i aconseguirà foragitar el comerç occidental que quedava al terreny. En lo que ens detindrem és en lo primer.

⁴¹ Ibid., pàg. 67.

⁴² Ibid., pàg. 68.

⁴³ Ibid., pàg. 70.

⁴⁴ Daniel Duran i Duelt, «Monarquia, consellers i mercaders...», pàg. 42.

A partir del final de la *Pax Mongolica* al 1343 aquesta ruta es torna menys segura i més inestable, una situació que no millorarà amb les guerres entre els khanats mongols i les posteriors conquestes de Tamerlà. És una època, el final del segle XIV, amb una reducció dels intercanvis entre occident i orient en aquest enclavament, però, curiosament, és quan tenim més notícies de la presència catalana al territori. Sobretot perquè, a diferència de l'època anterior, d'aquí s'ha aconseguit més informació.

Al 1344 ja trobem catalans com Francesc Civeller de Barcelona, però la notícia més destacada d'aquesta època es dona al 1351. Serien uns fets narrats pel mallorquí Pere Dalmau que es trobava a Caffa quan, al maig des de Pera, va arribar el vaixell de Ramon Safortesa patronejat pel ciutadà mallorquí Bartomeu de Bases. El problema s'origina quan, dins dels enfrontaments entre genovesos i catalans, els italians prenen la nau i les mercaderies, obligant a alguns com Andreu Oliver, Guillem Sunyer o Guillem de Vilamajor a retornar a Pera. Encara que els problemes continuaren a l'arribar a Pera, ja que molts serien atacats per les naus del venecià Niccolò Pisani⁴⁵. Però no tots decidiren marxar cap a territoris bizantins, sinó que altres com Francesc Desvalers varen dirigir-se cap a la Tartària⁴⁶, i no va anar sol, sinó que amb ell trobem altres mercaders com Pere Baldovi i Pedro Company, i un prevere com Ramon Blanch⁴⁷. Una experiència que poc després va ser compartida amb el rei Joan I una vegada, al 1394, tornà a Mallorca després de quaranta anys a la Tartària. Altres com Bartomeu de Bases decidiren, mitjançant la ciutadania veneciana, establir-se a ciutats com Tana, situada al mar d'Azof, i des d'on va poder comerciar amb la ciutat de Sarai, sobretot per la compra d'esclaus. També tenim altres com l'esmentat Ramon Safortesa del qual sabem que tenia un factor, conegut com Mateu Galanor, en la ciutat d'Urgenç, situada en l'actual frontera entre Uzbekistan i Turkmenistan.

Com es pot veure la presència catalana al territori era ben notable, però no va aconseguir, en cap moment, conformar una majoria, sinó que tindria un pes molt reduït dins de la població local. Per això mateix molts decidiren incorporar-se a les poblacions llatines encapçalades per genovesos. Una situació que no era, ni molt menys, nova, sinó que era del tot pareguda a la que es podria donar a altres indrets del Mediterrani oriental.

⁴⁵ Daniel Duran i Duelt, <<Els catalans i mallorquins a la Mar Negra...>>, pàg. 197.

⁴⁶ Gabriel Llompart Moragues, <<Personajes mallorquines del 'trescientos' canario>>, *Anuario de Estudios Atlánticos*, 19, 1973, pàg. 221.

⁴⁷ Gabriel Llabrés, <<Tres viajeros mallorquines del siglo XIV>>, *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 22, 1929, pàg. 67.

7.3-Als dominis del Sultanat de Babilònia

El comerç en aquest indret és una continuació directe del període anterior, amb unes característiques molt semblants marcades per les restriccions. Aquestes es sortejaven, com bé s'ha comentat, a través de les diverses llicències que s'emetien tant per autoritats eclesiàstiques com civils. D'entre les segones destaquen sobretot els reis, que les solien donar a membres de l'alta noblesa i comtes, els quals, alhora, les venien als mercaders sempre interessats en el comerç amb els mamelucs. Així que era el rei qui decidia qui anava i qui no, i, a més, quan donava una llicència la resta de mercaders devien esperar un trimestre per poder anar-hi, per tal de donar al mercader llicenciat un privilegi inclús major. En aquesta ruta trobem molts barcelonins, però els mallorquins també hi restaren ben presents. Al 1347 trobem la nau de Santa Ana, al 1354 obtindria el permís oportú la Santa Clara i el mallorquí Bernat Jocar va fer ús d'una llicència atorgada pel Papa i pel rei, i que fou aconseguida per Pere Arnau Sa Vila entre 1350-1353. I no fa falta trobar mallorquins viatjant expressament a Alexandria per estar involucrats en el comerç egipci, sinó que alguns, com Bernat Olivella o Francesc de Conilleres, optarien per participar a fons comuns dins de companyies catalanes que mercadejaven amb la ciutat egípcia, com seria la companyia Mitjavila⁴⁸.

La situació canviarà moderadament quan al 1353 la ciutat de Barcelona aconseguix un privilegi del sultà que els situa fiscalment al mateix nivell dels venecians i genovesos, i a més és una mesura que afecta a tots els súbdits reials. A partir d'aquest esdeveniment s'inicia un temps entre 1356-1365 sense notícies de relacions amb Mallorca, però que devien existir, com ho demostren els fets de 1365. En aquest any els catalans donaren suport a l'intent de Pere I de Xipre de capturar Alexandria, però fallaren i la resposta del sultà es va fer notar⁴⁹. Doncs en aquest embrolla trobem que el mercader mallorquí Jordi Brondo tenia un factor a la ciutat mentre això va succeir, relatant les grans pèrdues ocasionades. El comerç s'aturà un cert temps fins que al 1370 es firma la pau i un any després el rei catalanoaragonès obté una llicència per enviar quatre vaixells a la ciutat. D'aquestes, dues serien per barcelonins i altres dues per mallorquins. Poc després, al 1377, tenim una de les poques notícies de mallorquins a Síria quan la nau de Jaume Sorell i Arnau Beseya es dirigia a Beirut. Altre episodi destacat es va donar al 1382 quan el sultà va anomenar cònsol de catalans al mallorquí Simó Reya, Una decisió que no va ser

⁴⁸ Maria Teresa Ferrer i Mallol, <<Els mallorquins a la Mediterrània oriental...>>, pàg. 50.

⁴⁹ Pau Cateura Bennàsser, <<Mundos mediterráneos...>>, pàg. 90.

acceptada per la ciutat de Barcelona ni pel rei, que consideraven que el sultà no tenia capacitat per dur a terme un nomenament d'aquest tipus⁵⁰.

El segle XV en aquest aspecte està un poc més estudiat que el XIV i aquí Pau Cateura, segons els estudis de Pierre Macaire i Onofre Vaquer d'entre 1405-1438 i 1448-1480, troba 17 operacions entre Mallorca i el sultà, entre les que destaquen les naus localitzades al 1432 de Joan Sales, la de Jaume Girau o la de Ramon Amat coneguda com la "Juliola". Altre exemple és la galera del patró mallorquí Joan Beltran que al 1448 es va dirigir a Alexandria⁵¹. Tot això poc després de que al 1429 es firmés un tractat de pau entre Alfons V i el sultà mameluc Barsbay, que tenia uns postulats clarament comercials i es deixava de costat la qüestió més religiosa⁵². Però no seran els darrers sinó que a la segona meitat del XV trobem des de Mallorca tota una sèrie de viatges localitzats a la ciutat egípcia: al 1450, 1453, 1456, dos al 1459, 1462 i 1466, un al 1470, altres dos al 1471 i un altre al 1499-1500. El darrer viatge documentat data del 1512, quan el domini otomà estava ja suficientment consolidat per dominar el Mediterrani oriental i és que només deu anys després, al 1522, prendran definitivament Rodes cloent amb aquesta Ruta del Llevant tan prolífica en l'època medieval⁵³.

No només els turcs propiciaren un canvi i fugida respecte a aquesta ruta, sinó que els pirates també tindran un paper protagonista en aquest afer. Serà a principis del XV quan el problema s'agreugi, encara que ja era ben present des de feia temps. Serà molt perjudicial sobretot per Barcelona i no tant per Mallorca. Per aquest motiu serà la ciutat catalana la que encapçali les campanyes militars destinades a lluitar contra els atacs piràtics que obtenen la victòria al 1414. El problema pirata al sultanat no naixerà al segle XV, sinó que ja estava ben present temps enrere amb figures tan interessants com Huguet de Llançà, corsari mallorquí del rei Pere el Cerimoniós.

Un contingent del tot important de corsaris catalanes aprofitaren la incapacitat del rei Pere per dur a terme una política lo suficientment dura per lluitar contra els pirates, per fer-se un lloc en aquesta. Això també cal contextualitzar-lo per la manca d'efectius del rei al Mediterrani, que en aquests moments estaven ocupats lluitant contra Castella i les

⁵⁰ Maria Teresa Ferrer i Mallol, <<Els mallorquins a la Mediterrània oriental...>>, pàg. 52.

⁵¹ Ibid., pàg. 53.

⁵² Mercè Maria Viladrich, <<Jaque al Sultán en el "damero maldito". Edición y traducción de un tratado diplomático entre los mercaderes catalanes y el sultanato mameluco (1429)>>, dins Maria Teresa Ferrer i Mallol i D. Coulon (eds.), *L'expansió catalana a la Mediterrània a la Baixa Edat Mitjana*, Barcelona, Centre Superior d'Investigacions Científiques: Institució Milà i Fontanals, 1999, pàg. 162.

⁵³ Onofre Vaquer Bennàsar, *El comerç marítim...*, pàg. 78.

repúbliques italianes. Aquests conflictes impossibilitaven al rei reunir un exèrcit naval destacat per lluitar contra els pirates del mediterrani oriental, per lo que va optar per armar navilis en cors i deixar aquesta tasca a personatges concrets. Un d'aquests serà Huguet de Llançà, que serà identificat per primera vegada al 1354 a Tebes i dos anys després arma una galera reial en cors. Amb això es dedicà, majoritàriament, a increpar galeres venecianes i xipriotes⁵⁴, lo que comportava múltiples pactes de indemnitzacions a les dues entitats polítiques, però al rei ja li anava bé perquè complia satisfactòriament la funció que se li havia assignat.

8-Importacions i exportacions

Les mercaderies que intercanviaven els comerciants mallorquins arreu del Mediterrani o les que es compraven i venien al port de Mallorca no eren tan diferents del que es feia a la resta del Mediterrani. Si bé això és cert caldria tenir en compte dues excepcionalitats pròpies de l'illa. La primera és la falta crònica de blat i ordi que condicionarà gran part de la política comercial illenca i que farà cercar-lo, preferentment, a Sicília. En segon lloc, l'illa funciona com un eix reexportador, aquí es reexporten tant productes de la Barbaria que arriben al Mediterrani Oriental com productes del Llevant que acaben en la costa peninsular ibèrica. A aquestes dues es podria afegir la importància del comerç d'esclaus a l'illa, i que degut a la seva dimensió es tractarà en un apartat separat.

Generalment en el cas de Bizanci els mercaders de la Corona solien portar productes tèxtils, agrícoles o metalls i s'enduien sobretot cotó i alum i també, amb menys importància, joies, pedres precioses, coure, pebre i tèxtils⁵⁵. En particular els mallorquins importaven màstic, alum, blat i esclaus en grans quantitats⁵⁶. També al segle XIV es comença a comerciar oli, essent ja important al segle XV amb a l'any 1426 mercaders com Gracià Amat que són capaços de vendre als mercats orientals 759 gerres i 52.180 litres d'oli. Aquest oli en concret aniria en direcció a Romania, però també cap Rodes i Alexandria⁵⁷. Un producte mallorquí que també solia tenir bona recepció als mercats orientals eren els draps de baixa qualitat a preus assequibles, que també es van vendre a Alexandria. Aquí els mallorquins duïen teles, oli i corall, el qual solia agafar-se d'Alcúdia. Per contra, importaven espècies com pebre, canyella, gingebre, nou moscada i girofla, a

⁵⁴ Maria Teresa Ferrer i Mallol, <<Els mallorquins a la Mediterrània oriental...>>, pàg. 63.

⁵⁵ Fernando Samper Sánchez, <<Las relaciones entre Bizancio y...>>, pàg. 184.

⁵⁶ Daniel Duran i Duelt, <<Els mallorquins a la Romania...>>, pàg. 245.

⁵⁷ Ibid., pàg. 247.

més de mercaderies per la drogueria com sucre, laca, cotó, encens brasil, alum, lli i dàtils. Per contra a la Mar Negra, del poc que sabem, es pot determinar que a indrets com Caffa es ven vi i es compra gra, sèu i petites joiells, a més dels esclaus⁵⁸.

Per fer-nos una idea de la importància de alguns dels productes esmentats, encara que sigui de forma parcial, són molt útils els contractes d'assegurances. D'aquests tenim els dels anys 1465-1468 més o menys complets. Aquests ens mostren com les exportacions totals són unes 43.419 lliures, de les quals 21.658 fan referència a teles, lo que suposaria un 49.88% del total de les exportacions. Estaria seguit molt d'enfora per l'oli que representaria un 6.51%. Però cal tenir en compte que molts dels productes que s'exportaven eren reexportacions, per lo que si calculem només els productes fets a l'illa tenim que les teles representen el 78.5%. A més d'aquestes teles el 73% recaurien en la Ruta del Llevant, que seria el mercat prioritari on vendre-les, sobretot Nàpols, Palerm o Càller, però també als enclavaments més a l'extrem oriental⁵⁹.

8.1-Mallorca dins del comerç d'esclaus al Mediterrani

Just després de la conquesta catalana al 1229 Mallorca es va convertir en una illa autoabastida d'esclaus i amb capacitat sobrada d'exportar-ne. Però això no duraria ni un segle, ja que al voltant de 75 anys després de la presa ja feia falta importar esclaus, que en aquest moment la gran majoria seran orientals⁶⁰. Es donaran canvis en el pas del segle XIII al XIV també pel que respecta al perfil de qui els compra i si al principi eren sobretot mercaders i patrons relacionats amb el món marítim, en el nou segle això s'amplia notòriament a altres oficis. Aquest fet, una alta importació d'esclaus i una falta de mà d'obra important provoca que al segle XIV alguns investigadors com Antoni Mas hagin establert que la població esclava en aquest moment a l'illa representaria fins a un 25% de la població total⁶¹.

Aquests esclaus podien venir de moltes localitzacions diferents i podien ser russos, tàrtars, abcasos, xarquesos, mingrelians i inclús grecs. Dels grecs destaca que els primers

⁵⁸ Daniel Duran i Duelt, <<Els catalans i mallorquins a la Mar Negra...>>, pàg. 200.

⁵⁹ Onofre Vaquer Bennàsar, *El comerç marítim...*, pàg. 131.

⁶⁰ Jaime Sastre Moll, <<Las relaciones del Reino de Mallorca con los sultanatos del Norte de África y Sur peninsular>>, dins Maria Barceló Crespí (coord.), *El Regne de Mallorca: una cruïlla de gents i de cultures (segles XIII-XV)*, Palma, Institut d'Estudis Baleàrics, pàg. 142.

⁶¹ Maria del Camí Dols Martorell, <<La presència d'esclaus de l'Europa oriental a Ciutat de Mallorca (1348-1453)>>, dins Maria Barceló Crespí (coord.), *El Regne de Mallorca: una cruïlla de gents i de cultures (segles XIII-XV)*, Palma, Institut d'Estudis Baleàrics, pàg. 229.

que trobem daten del 1308 i que es conserva un document del 16 d'abril de 1388 sobre el nombre de grecs esclaus a l'illa que, en aquests instants, s'elevaria al de 386⁶².

També cal remarcar que normalment els esclaus orientals no eren adquirits pels mercaders mallorquins al lloc d'origen d'aquests, sinó que feien servir ciutats intermèdies com Constantinoble on poder comprar-los. Si bé aquest podia ser un dels ports d'adquisició més comuns no serà, ni de molt, l'únic, ja que els esclaus orientals podien arribar a Mallorca des de Rodes, Quios, Sardenya, Sicília o de ciutats com Gènova. També podien arribar des de Barcelona, degut a que no sempre arribaven per la ruta més ràpida, sinó que era quelcom més complex. Als protocols notariais tenim existència provada d'aquests viatges essent freqüents els que es dirigien a Rodes com l'exemple de Bernat Cotoner que al 1445 portava de l'illa de Rodes un captiu tàrtar conegut com Joan per Huguet Pont. De Quios destaca com al 1449 Stefano Doria, com a patró de nau, promet a Gaspar Zafortesa, mallorquí, dur des de Quios cap a Mallorca deu esclaus moros en la nau de Joan de Marino. Altre dels centres comercials d'esclaus més importants era, com s'ha dit, Constantinoble, amb qui aquests intercanvis romanen fins després de 1453, malgrat que ja molt esporàdicament.

D'aquests moments cal parar esment a Llorenç Montblanch que comprà al 1457 una esclava russa de 25 anys anomenada Juliana que va ser duta a Mallorca per després anar a vendre-la a Càller. Aquesta darrera és una pràctica també molt comuna, mallorquins que es dediquen a la reexportació d'esclaus que es faria sobretot a la costa llewantina de la península ibèrica, però també es donaria cap al Mediterrani oriental. Tenim notícies a Creta, però també al nord-est del mar amb Bartomeu Bases, ciutadà de Mallorca, que al 1359 vendrà a l'enclavament de Tana un xarqués de vuit anys⁶³. Aquests episodis permeten veure com no estem parlant d'un comerç que s'inicia a un territori A i acaba a un enlloc determinat B, sinó que és més complicat, amb anades i tornades, sense seguir una ruta estàtica predeterminada i, més important, sense utilitzar la ruta més ràpida, ja que aquesta no sempre encaixada amb les voluntats dels mercaders ni amb el propi esdevenir.

A més, es té una gran informació sobre aquests per mor dels contractes de compra-venta visibles als protocols notariais. Els captius eren més nombrosos a Ciutat que al medi

⁶² Pau Cateura Bennàssar, <<Política, guerra y esclavitud: cautivos griegos en la Mallorca de 1388>>, *Homenaje a Juan Nadal*, Atenes, Asociación Hispano-Helenica, 1992, pàg. 134.

⁶³ Onofre Vaquer Bennàssar, *L'esclavitud a Mallorca 1448-1500*, Palma, Institut d'Estudis Baleàrics, 1997, pàgs. 63-68.

rural, sobretot per la dimensió del primer, i la majoria dels propietaris es solien concentrar en aquest nucli en detriment de la Part Forana. Això es donaria en una proporció que al segle XV solia ser d'uns 700 per 100. Dintre de la Part Forana ens pot donar una idea el cens fiscal de 1428 que ens ofereix informació sobre els esclaus que tenen un propietari forà. Segons aquest, el nucli amb més esclaus mascles seria Inca amb uns 335, seguit de Pollença amb 168 i finalment amb entre 145-140 trobaríem Sineu, Sóller i Manacor⁶⁴. Respecte a Inca els inventaris *post mortem* ens mostren un oriünd de la terra com Bernat Fàbregues amb diversos esclaus baix la seva propietat, dels quals destacarem els procedents de l'orient encara que hagi d'altres. Bernat Fàbregues tenia una esclava russa coneguda com Marta treballant a Ciutat i a Inca a una gerreria tenia a Jaume, rus de 30 anys, treballant com a mestre de la gerreria i a Jordi, un tàrtar de dos anys menys que l'ajudava⁶⁵. Això ens permet conèixer que si malgrat a Ciutat en concentraven la major part dels propietaris d'esclaus aquests hi estaven presents a la Part Forana.

El preu dels esclaus canviava segons l'edat, el sexe i l'origen essent els més valorats els russos mascles de mitjana edat⁶⁶. Aquí creixen també molt al segle XIV per mor de les crisis demogràfiques propiciades per la Pesta Negra i totes les conseqüències que d'aquesta deriven que fan necessari la importació de mà d'obra per copar els llocs de feina que queden vacants. Un treball que no serà gens monolític, sinó que trobarem esclaus en els diferents àmbits exercint com a pescadors, conreant el camp, ajudant a menestrals i als tallers o en les tasques de la llar. Tenim l'exemple del mercader Pau Pardo que llogarà per 10 lliures al pescador Nicolau Thomàs un captiu xarquès de nom Pere perquè li ajudi a la seva feina a cavi d'alimentar-lo i vestir-lo. També tenim a n'Ana que col·loca a la seva filla Miquela d'uns 7-8 anys perquè serveixi al teixidor Jaume de Milia durant 8 anys, a canvi al final li entregarà 17 lliures. Finalment caldria destacar altres dedicacions més extraordinàries com la de la grega Maria que es col·loca amb el tintorer Bartomeu Gil durant any i mig per tal d'alletar al seu fill, a canvi de donar-li menjar i beure i 17 lliures de soldada⁶⁷.

Entre 1448-1457 els orientals suposen el 81% dels esclaus totals als contractes de compra-venta esmentats, entre 1458-1467 el 48.98%, entre 1468-1477 el 35.59% i entre 1478-1499 un 8.41%. Com es pot veure es dona un declivi progressiu alhora que pugem

⁶⁴ Ibid., pàg. 17.

⁶⁵ Ibid., pàg. 32.

⁶⁶ Ibid., pàg. 20.

⁶⁷ Ibid., pàg. 58-59.

els balcànics i, sobretot, els esclaus moros i negres que passen del 10 al 40% els primers i del 5 al 33% els segons⁶⁸. Aquesta disminució d'esclaus orientals s'acompanya d'una baixada d'esclaus en general a l'illa que decauen a la segona meitat del segle XV tant pel pas dels esclaus a bracers, com per la transformació en la forma de treballar la terra que requeriria a partir d'aquest moment menys mà d'obra que temps enrere, a lo que cal afegir un augment de la població al segle XV que deixa obsoletes les crisis demogràfiques de dècades anteriors. Òbviament les pròpies vicissituds del Mediterrani oriental relacionades amb la minva del comerç front l'arribada turca i otomana també influeixen en la menor presència d'esclaus a l'illa. Són dos fenòmens, un intern i altre extern, que conflueixen i afecten alhora. Per mor d'això es passa, segons Onofre Vaquer, de 34.738 esclaus adults al 1328 a 13.374 al 1428⁶⁹. Malgrat que la davallada és considerable continua essent una quantitat molt major que a altres indrets amb ocupacions semblants com podria ser Gènova que només albergaria uns 3.000 esclaus.

És una població esclava percentualment molt notòria i també ho serà la lliberta per diversos motius. Primer perquè no era tan complicat alliberar-se de l'esclavitud mitjançant els testaments, la redempció laboral o les cartes de talla, i menys si estaves batiat, doncs d'aquesta manera seria més fàcil fer-ho. Els testaments seran els més comuns de tots, encara que inclús dins d'aquests podem trobar diferències. Alguns, com Gabriel Pardo al 1447, deixaven la llibertat sense condicions, altres com Nicolau de Quint al 1437 ho permetrien després de servir una sèrie d'anys a l'hereu i altres com Isabel al 1455 ho lligarien amb el pagament d'una determinada quantitat de diners⁷⁰.

Segon perquè un contingent molt important dels esclaus com eren els orientals solien romandre a l'illa una vegada s'alliberaven, a diferència de moros o negres que optarien per anar-se'n al nord d'Àfrica una vegada ho aconseguien. Per mor d'això la majoria de lliberts trobats entre 1448-1477 tenen un origen oriental i dels 836 localitzats aquests representen fins al 80-90%. Els més nombrosos són els russos, en concret tenim 244 que serien el 41.3%, encara que també hi hauran 98 tàrtars i 91 xarquesos representant el 16.6% i 15.4% respectivament. En menor nombre trobem 44 abcasos amb el 7.4%, 25 turcs, 15 búlgars, 6 mingrelians i 4 grecs⁷¹.

⁶⁸ Ibid., pág. 12.

⁶⁹ Ibid., pág. 18.

⁷⁰ Ibid., pág. 50.

⁷¹ Ibid., pág. 15.

Unes dades que si bé no representen la realitat absoluta i objectiva del nombre i la situació dels lliberts a Mallorca al segle XV si que ens poden apropar a la magnitud d'una comunitat oriental, normalment batiada, que quan aconsegueix la seva llibertat continua vivint a l'illa, creant confraries per reunir-se entre els iguals i, en definitiva, formant part de la vida i de la història de Ciutat. És un col·lectiu, primer l'esclau i després el llibert, que configura i incideix de manera decisiva en la Mallorca medieval tant econòmica, política, social i urbanísticament des de diferents punts de vista que s'han intentat abordar, breument, en aquest apartat. És, realment, un segment poblacional que mereix tota l'atenció que se l'ha anat prestant darrerament, una de tantes classes subalternes allunyades del poder i ressituades, justament, en l'estudi de la Mallorca medieval dels segles XIII-XV.

9-Mercaders i nissagues principals

Durant tot el treball s'han esmentat una gran quantitat de mercaders que es dedicaven a comerciar amb l'Orient, de moltes famílies diferents i amb bagatges dispars. Tenim alguns com Joan Bertran, Bartomeu de Bases, Jordi Brondo o altres no mencionats, però també importants com Joan Bartomeu. Aquests si bé no conformaren nissagues de primer nivell, foren essencials en el desenvolupament de les relacions que es tracten. Dins de les nissagues es pot començar a destacar als Zafortesa, en especial al ja comentat Gaspar Zafortesa. Altre dels llinatges més importants serà el dels Cotoner que s'endinsen dins l'illa a partir de la conquesta aragonesa de 1343 en forma de ciutadans militars. Tindrà una branca molt centrada en la vida noble i una altre més propera a les activitats mercantils, però que confluiran en la figura de Bernat Cotoner i Saguals, dedicat a la mercaderia sense renunciar al seu estatus de ciutadà militar⁷².

A Mallorca tenim altre grup que també tindrà una importància cabdal en el comerç com són els jueus. Aquests ja mercadejaven abans de la conquesta catalana i mantingueren la seva activitat durant quasi la resta de l'edat mitjana. Conformaven el nucli principal que unia l'illa de Mallorca amb la seva ruta comercial preferent: el nord d'Àfrica. És a dir, foren essencials en el principal mercat amb el qual es comerciava des de Mallorca. Però no només en aquest, sinó que la seva presència es va estendre molt més àmpliament. S'expandiren primer com a jueus i, a partir de 1435, com a conversos, degut

⁷² Miguel Ribas de Pina, <<La nobleza mallorquina en la Orden de Malta II>>, *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 22, 1929, pàg.139.

a la prohibició als jueus de residir a l'illa, encara que podran sortejar la limitació en forma de metges o mercaders. El problema arriba al 1488 amb una Inquisició que obliga a molts d'aquests mercaders que fins aleshores havien romàs a la balear a abandonar-la. Aquesta fou la situació amb la qual es trobaren varies famílies molt reputades de mercaders tan importants com foren els Vidal o els Pardo. Aquests no només hagueren de fugir, sinó que estant a l'illa molts dels membres de la família patiren, com a conversos, la persecució inquisitorial acusats de judaïtzants. L'origen dels Vidal a l'illa es remunta a la conquesta de 1229, provinents de Barcelona, i s'assenten, arran del repartiment, a una alqueria de Montueri (Montuiri)⁷³. Els Pardo es creu que arribarien amb Pere IV al 1343 de la mà d'alguns personatges il·lustres com Pere Pardo⁷⁴. Aquests estigueren molt relacionats amb el comerç, inclús es convertiren en grans asseguradors.

La importància del comerç a Mallorca va dur a una gran multiplicitat de grans comerciants i a la creació d'unes quantes nissagues que varen adquirir una certa rellevància. Alguns comerciants i mercaders feren grans negocis que els permeteren apartar-se d'aquest món i emprar el capital guanyat per comprar censals i viure de rendes⁷⁵, mentre que d'altres ho feren servir per pujar en els escalafons socials i tractar d'ennoblir-se. Al final, tant cristians com jueus, mercaders com nobles, forans o oriüds de Ciutat hi participaren en això més gran que és la xarxa comercial mallorquina medieval en tota la seva dimensió.

10-Conclusions

A mode de resum i com s'ha pogut veure, els contactes entre el Mediterrani més oriental i l'illa de Mallorca han estat més estrets del que es podria pensar en un primer moment. Des del centre neuràlgic que suposava Constantinoble es va estendre fins la Mar Negra al nord, el centre d'Àsia a l'est i l'Alexandria mameluca al sud, passant per enclavaments d'una rellevància cabdal com Grècia o per les imprescindibles illes de Quios, Xipre o Rodes. Amb tot, la Ruta del Llevant va esdevenir a l'època baixmedieval un dels destins principals del vaixells i mercaders que sortien de la major de les balears. Així, des de l'arribada de Jaume I fins a la consolidació otomana de finals del XV i principis del XVI, es pot parlar d'una presència mallorquina a aquesta part del món sobradament provada.

⁷³ Joaquin Maria Bover, Joaquin Maria, *Nobiliario mallorquín*, Palma, José J. De Olañeta, 1996, pàg. 423

⁷⁴ *Ibid.*, pàg. 278.

⁷⁵ Onofre Vaquer Bennàsar, *El comerç marítim...*, pàg. 109.

Malgrat que no sigui una xarxa comercial de primer nivell ens pot donar molta informació de la Mallorca medieval, sobre les seves mancances i els seus punts forts, sobre la seva rellevància en el plànol internacional i, sobretot, sobre les gents que formen part i modelaran l'illa. Aquest és un tema estudiat des de mitjà segle XX amb grans avanços en les darreres dècades, però amb sèries deficiències. Una d'aquestes manques seria la necessitat d'una obra monogràfica que abasti tot aquest comerç medieval amb l'orient, ja no només dels segles XIII-XV, sinó que pot ésser del tot interessant iniciar-la amb l'arribada vàndala a l'illa a fi de donar-li una continuïtat històrica i un discurs històrica d'una mirada més àmplia.

En definitiva, aquest treball ha volgut posar de relleu i revigoritzar un aspecte concret de la història de Mallorca al qual no se li ha donat la importància acadèmica que tal vegada mereixeria. Així, s'espera haver contribuït, mitjançant aquest recull bibliogràfic, a donar una empenta als estudis sobre la temàtica.

11-Bibliografia

- Barceló Crespí, Maria (2016). <<Aspectes de la relació de Mallorca amb el Regne de Nàpols a la Baixa Edat Mitjana>>. *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana: Revista d'estudis històrics*, 72: 29-51.
- Bover, Joaquin Maria (1996) [Primera edició 1983]. *Nobiliario mallorquíu*. Palma: José J. De Olañeta.
- Cabestany i Fort, Joan (2003). <<Els consolats catalans d'Ultramar a l'Orient (1262-1549)>>. Dins Maria Teresa Ferrer i Mallol (coord.). *Els catalans a la Mediterrània oriental a l'Edat Mitjana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. 311-323.
- Cateura Bennàsser, Pau (1992). <<Política, guerra y esclavitud: cautivos griegos en la Mallorca de 1388>>. *Homenaje a Juan Nadal*. Atenes: Asociación Hispano-Helenica. 105-143.
- (2000). <<Mundos mediterráneos: el reino de Mallorca y el sultanato mameluco (siglos XIII-XV)>>. *Espacio, Tiempo y Forma, Serie III, Historia Medieval*, 13: 85-102.
- Dols Martorell, Maria del Camí (2008). <<La presència d'esclaus de l'Europa oriental a Ciutat de Mallorca (1348-1453)>>. Dins Maria Barceló Crespí (coord.). *El Regne de Mallorca: una cruïlla de gentes i de cultures (segles XIII-XV)*. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics. 229-241.
- Duran i Duelt, Daniel (1999). «Monarquia, consellers i mercaders en el consolat català de Constantinoble a la primera meitat del segle XV». Dins Maria Teresa Ferrer i Mallol i D. Coulon (eds.). *L'expansió catalana a la Mediterrània a la Baixa Edat Mitjana*. Barcelona: Centre Superior d'Investigacions Científiques: Institució Milà i Fontanals. 25-51.
- (2001). <<La fi del sistema consular mallorquí i les seves repercussions en el català: El cas dels consolats de Pera i Constantinoble>>. *Barcelona: quaderns d'història*, 4: 155-164.
- (2003). <<Els catalans i mallorquins a la Mar Negra i a Tartària>>. Dins Maria Teresa Ferrer i Mallol (coord.). *Els catalans a la Mediterrània oriental a l'edat mitjana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. 191-220.
- (2008a). <<Els mallorquins a la Romania (segles XIII-XVI)>>. Dins Maria Barceló Crespí (coord.). *El Regne de Mallorca: una cruïlla de gentes i de cultures (segles XIII-XV)*. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics. 241-255.

- (2008b). Un mar de lleis. El llegat jurídic marítim i comercial català a la Mediterrània. Dins Daniel Duran i Duelt (coord.). *Un mar de lleis: de Jaume I a Lepant*. Barcelona: Institut Europeu de la Mediterrània. 15-28.
- Ferrer i Mallol, Maria Teresa (2008). <<Els mallorquins a la Mediterrània oriental a l'edat mitjana>>. Dins Maria Barceló Crespí (coord.). *El Regne de Mallorca: una cruïlla de gentes i de cultures (segles XIII-XV)*. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics. 43-72.
- Furió, Antoni (2008). <<Jaume I i la Mediterrània del seu temps>>. Dins Daniel Duran i Duelt (coord.). *Un mar de lleis: de Jaume I a Lepant*. Barcelona: Institut Europeu de la Mediterrània. 29-40.
- Llompart Moragues, Gabriel (1973). <<Personajes mallorquines del 'trescientos' canario>>. *Anuario de Estudios Atlánticos*, 19: 217-235.
- Llabrés, Gabriel (1929). <<Tres viajeros mallorquines del siglo XIV>>. *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 22: 66-67.
- López Pérez, Maria Dolores (2008). <<Mallorca, centro económico mediterráneo: los intercambios comerciales con el àrea magrebí (siglos XIII-XV)>>. Dins Maria Barceló Crespí (coord.). *El Regne de Mallorca: una cruïlla de gentes i de cultures (segles XIII-XV)*. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics. 89-100.
- Morro Veny, Guillem (2008). <<Comerç marítim i interrelació cultural: la lleuda de 1357>>. Dins Maria Barceló Crespí (coord.). *El Regne de Mallorca: una cruïlla de gentes i de cultures (segles XIII-XV)*. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics. 327-346.
- Ribas de Pina, Miguel (1929). <<La nobleza mallorquina en la Orden de Malta II>>. *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 22: 138-139.
- Riera Melis, Antoni (2008). <<El comerç internacional a la Corona catalanoaragonesa durant el segon terç del segle XIII>>. Dins Daniel Duran i Duelt (coord.). *Un mar de lleis: de Jaume I a Lepant*. Barcelona: Institut Europeu de la Mediterrània. 41-62.
- Samper Sánchez, Fernando (2016). <<Las relaciones entre Bizancio y la Corona de Aragón en el siglo XV>>. Dins Paulino Iradiel et al. (eds.). *Identidades urbanas en la Corona de Aragón-Italia: redes económicas, estructuras institucionales, funciones políticas (siglos XIV-XV)*. Zaragoza: Prensas de la Universidad de Zaragoza. 177-190.
- Sastre Moll, Jaime (2008). <<L'obra del Fondec dels Sarraïns i l'activitat político-comercial del Regne de Mallorca amb els regnes islàmics>>. Dins Maria Barceló Crespí (coord.). *El Regne de Mallorca: una cruïlla de gentes i de cultures (segles XIII-XV)*. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics. 381-392.

- (2008). <<Las relaciones del Reino de Mallorca con los sultanatos del Norte de África y Sur peninsular>>. Dins Maria Barceló Crespí (coord.). *El Regne de Mallorca: una cruïlla de gents i de cultures (segles XIII-XV)*. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics. 135-157.
- Soldani, Maria Elisa (2008). <<Comerciar a l'edat mitjana: el cas catalanoaragonès (segles XIII-XVI)>>. Dins Daniel Duran i Duelt (coord.). *Un mar de lleis: de Jaume I a Lepant*. Barcelona: Institut Europeu de la Mediterrània. 119-132.
- Vaquer Bennàsar, Onofre (1997). *L'esclavitud a Mallorca 1448-1500*. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics.
- (2001). *El comerç marítim de Mallorca 1448-1531*. Palma: El Tall.
- Viladrich, Maria Mercè (1999). <<Jaque al Sultán en el “damero maldito”. Edición y traducción de un tratado diplomático entre los mercaderes catalanes y el sultanato mameluco (1429)>>. Dins Maria Teresa Ferrer i Mallol i D. Coulon (eds.). *L'expansió catalana a la Mediterrània a la Baixa Edat Mitjana*. Barcelona: Centre Superior d'Investigacions Científiques: Institució Milà i Fontanals. 161-206.